

Cümlelerin anlamlı en küçük birimlerine ya da tek başına anlamı olmadığı hâlde cümle içinde anlam kazanan anlatım birimlerine **kelime** denir. Kelime, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan dilin anlamlı en küçük parçasıdır.

SÖZCÜKLERDE ÇOK ANLAMLILIK

Bir kavramı ya da nesneyi karşılamak için doğan bir sözcük farklı nedenlerden dolayı birden fazla kavramı veya durumu karşılayacak kadar anlam genişlemesine uğrayabilir. Bu özelliklerinden dolayı çokanlamlı sözcükler olarak adlandırılırlar.

Aşağıdaki cümlelerde "**almak**" fiilinin çokanlamlılık özelliğiyle kullanıldığı cümleleri görelim.

Kitapçıdan bir kitap **aldım**.

Tatil dönüşü oğluna hediye **almış**.

Aşırı yağıştan dolayı birçok köyü sel almış.

Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur.

Kuruma yeni personel alınacaktı.

İlim Çin'de de olsa gidip alın.

Bu kavanoz bu kadar turşuyu almaz.

Güneş gözümü aldı.

Nihayet beni içeri aldılar.

tır.

Cümlesinde almak temel anlamında;

Cümlesinde satın almak;

Cümlesinde sürüklemek, götürmek ;

Cümlesinde yakalanmak, tutulmak ,

Cümlesinde işe, hizmete başlatmak ;

Cümlesinde edinmek, sahip olmak ;

Cümlesinde sığmak ;

Cümlesinde kamaşmak;

Cümlesinde girmeye izin vermek anlamında kullanılmıştır.

Bir sözcüğün farklı anlamlarda kullanılması o dilin zenginliğini gösterir.

GERÇEK ANLAM: Bir sözcüğün karşıladığı ilk ve temel anlamdır. Buna sözlükteki ilk anlam da denir.

Kuşun kanatları rengarenkti.

Bu cümledeki üç sözcük de temel anlamlarında kullanılmıştır.

Diğer örnek cümleler;

Hava oldukça sıcaktı.

Burnundan estetik ameliyatı olmuş.

Top sert bir taşa çarpında patladı.

Ayağım taşa takıldı.

Boğazım ağrıyor.

Sırtımda taşımaktan yoruldum.

Altı çizili kelimeler gerçek anlamlı kelimelerdir.

MECAZ ANLAM: Bir sözcüğün gerçek anlamının dışında kullanılmasıdır. Buradaki esas olan gerçek anlamından tamamen uzaklaşmasıdır. Anlam genişlemesi yoluyla kazandığı anlam mecaz anlam değildir.

Masanın ayağı kırılmış. Altı çizili sözcük yakıştırmaca yoluyla anlam genişlemesine uğramıştır. Yani yan anlam dediğimiz bir durum oluşmuştur.(Yakıştırmaca Anlam)

Adam bir ayağı çukurda yaşıyordu. Bu cümlede ise ölmeye yakın anlamında kullanılmıştır. Mecazdır.

Diğer örnekler:

Sanatçılar toplumun kanatları altındadır. (koruması anlamında)

Bu elbise seni hiç açmamış. (Güzel göstermemiş- Yakışmamış anlamında)

Bırak bu ayakları da gerçeği anlat.(Yalanları anlamında)

Şirketimizi batmak üzere. (İflas anlamında)

YAN ANLAM (YAKIŞTIRMACA): Yan anlam olarak değerlendirilen kavram da aslında gerçek anlamlı sözcüklerin anlam genişlemesi yoluyla kazandığı anlamları ifade eder.

Daha önceki sınavlarda yan anlam (yakıştırmaca) ile ilgili doğrudan soru sorulmamıştır. Gerçek anlamlı ifadelerle doğrudan bir benzerlik olduğundan bunu da gerçek anlam olarak değerlendirmek gerekir.

Uçağın kanatlarından biri hasar almış.
Geminin burnu buz kütesine çarpınca Titanik battı.

Ağacın bütün tomurcukları patlamış.
Tekneler boğazdan geçti.

TERİM ANLAM: Sözcüğün bilim, sanat ve meslek dallarıyla ilgili kazandığı özel anlamdır. Bu kelimelerin terimsel, bilimsel, sanat veya teknik anlamları da vardır.

Terim anlamlı sözcükler uzmanlık gerektiren anlamlarda kullanılır.

Gemiler İstanbul Boğazi'ndan geçti. (Coğrafya)
Üçgenin iç açısı toplamda 180 derecedir. (Matematik)
Sazın akordunu yapmayı öğrenemedim. (Müzik)

Sıfatlar konusunu anlamadım. (Türkçe)
Konya Ovası çok verimliydi. (Coğrafi T.A.)
Sıfatlar konusunu öğrendik. (Türkçe)

Not: Bazı terimlerin aşağıda yer alan örneklerde de olduğu gibi farklı bir bilim, sanat, edebiyat, spor vb. dallarda kullanıldığını görebilmekteyiz:

*Kelimenin kökünü buldum. (Türkçe) *Bitki köklerini inceliyoruz. (Fen) *Köklü ifadeleri işleyeceğiz. (Mat)

Not: Bir sözcük cümledeki anlamına göre terim anlam özelliği kazanır.

Dünya sözcüğünü ele alalım.

Biz farklı dünyaların insanlarıyız. Burada dünya sözcüğü **mecaz anlamında** kullanılmıştır. Terim değildir.

Dünya, Güneş'in etrafında dönmektedir. Burada **terim anlamında** kullanılmıştır.

Oyun kelimesi için;

Çocuklarla oyun oynuyoruz. **Gerçek Anlamlı**

Sahnelenen son oyun dikkat çekiciydi. **Terim Anlamlı**

ARGO ANLAM: Sadece belli bir topluluk ya da meslek tarafından kullanılan özel sözcüklerden oluşan dile argo denir. Argo, dil içinde bir dil gibidir. Küfürle karıştırılmamalıdır. Argonun varlık sebebi kolay ve çekici anlatımı yakalama isteğidir. Şekil ev anlamda ölçsüzlük ve mübalâğa esastır. Bağımsız ve sorumsuz yaşayışın dilidir de denebilir.

*Canına yandığının dünyası,
abdestini vermek: azarlamak
röntgenci: kadınları gizlice gözetleme alışkanlığı olan erkek
piliç gibi: güzel ve sevimli kız
zokayı yutmak: aldatılıp zarara sokulmak
bal kabağı: aptal, beynsiz*

*arakçı: hırsız
aklına tükürmek: birinin düşüncesini beğenmemek
mektepe çocuğu: acemi, toy
yutmak: iyice eksiksiz olarak öğrenmek
torpil, moruk, çakmak (sınıfta kalmak), asılmak...*

EŞ ANLAM: Bir varlık ya da kavram birden fazla sözcükle karşılanıyorsa bu sözcükler eş anlamlıdır.

Bu binanın altında eskiden bir kunduracı vardı. Bu söz yerine ayakkabıcı da diyebiliriz.

Diğer örnekler: *İmkan-olanak, sağlık-sıhhat, olay-vaka, cimri-pinti, kılavuz-rehber, hasım-düşman, zorluk-güçlük, dilek-istek, akıl-us, yetenek-beceri, yüz-sima, görev-vazife, yürek-kalp, fena-kötü...*

*Eş anlamlı sözcükleri bir arada kullanmak anlatım bozukluğuna neden olur.

Sorunlarını, problemlerini bir türlü çözemedi.

KARŞIT ANLAM: Birbirine karşıt kavramları karşılayan sözcüklerdir.

Boş-dolu, küçük-büyük, eski-yeni, geçmiş-gelecek, genç-yaşlı, ileri-geri, siyah-beyaz, ıslak-kuru, dost-düşman, doğru-yanlış, doğal-yapay, taze-bayat, erken-geç...

*Bir eylemin olumsuzluğu onun zıttı değildir.

Bugün okula geldi. Bugün okula gelmedi. Altı çizili ifadeler **zıt değildir**. Bugün okula gitti. Dersek zıt anlam içerir.

Uyumak-uyanmak; gülmek-ağlamak; oturmak-kalkmak ...

*Kelimelerin zıt anlamlı olması için ikisinin de anlam özelliği ortak olmak zorundadır. Yani gerçek anlamlı ifadelerin zıttı gerçek anlam olması gerekir.

Paşam okuldan birazdan gelir. Bu işin sonu nereye gider.
Gelme-gitmek zıt anlamlıdır fakat aynı anlam özelliğiyle **kullanılmamıştır**. Biri gerçek anlamlıdır diğeri mecaz anlamlıdır.

YAKIN ANLAMLILAR SÖZCÜKLER Anlamları birbiriyle ilgili sözcüklerdir. Bu sözcükler birbirinin yerine kullanılır fakat eş anlamlısı değildir.

Küsmek-Darılmak-Gücenmek- Kırılmak; Uğraşmak-Didinmek, Dilemek-İstemek...

SESTEŞ SÖZCÜKLER: Yazılış ve okunuşları aynı olduğu halde anlamları farklı olan sözcüklerdir.

Çay kenarında çay içiyorlar. Yüz lira kazanınca yüzü güldü.

“Neden kondun a bülbül kapımdaki asmaya
Ben yarimden vazgeçmem götürseler asmaya”

“hala” ve “hâlâ”, “kar” ve “kâr”, “adet” ve “âdet” kelimeleri **eş sesli değildir**. Okunuşları ve anlamları farklıdır.

KARŞILADIĞI KAVRAMIN NİTELİĞİNE GÖRE SÖZCÜKLER

1-Somut Anlam: Beş duyu organımızdan herhangi biriyle algıladığımız varlıkları karşılayan sözcüklerdir. Araba, sıcak, rüzgar, ılık, ışık, taş...

2-Soyut Anlam: Beş duyumuzdan biriyle algılayamadığımız kavramları karşılayan sözcüklerdir. Korku, sevgi, aşk, üzüntü, keder, sinir...

*Soyutlaştırma: Somut bir kavram cümlede mecaz anlamda kullanılarak soyutlaştırılır. Kafasını taşa çarpmış. Cümlesinde Kafa sözcüğü gerçek anlamda ve somut anlamdadır. Bu kafayla bir yere gelemezsin. Cümlesinde ise somut bir kavram soyutlaştırılmıştır.

*Somutlaştırma: Soyut bir kavram anlam genişlemesi yoluyla soyutlaşabilir. Bize hep kötü davranırdı. Soyut Anlam
Kötüler, elbet cezalarını çekecek. Somutlaştırma

3-Nitel Anlamlı Sözcükler: Varlıkların sayılamayan, ölçülemeyen özelliklerini karşılayan ifadelerdir.

Büyük düşünceleri vardı. Ona ağır sözler söylemiş. Küçük işler peşindeydi.

4-Nicel Anlamlı Sözcükler: Varlıkların ölçülüp sayılabilen herhangi bir birimle ifade eden özelliklerini karşılayan ifadelerdir.

Bir tabak yemek yedim. Uzak bir yoldan geliyor. Ağır bir poşet taşımış. Büyük bir evde yaşayacaklar.

5-Dolaylama: Bir sözcükle anlatılabilecek bir kavramın birden fazla sözcükle anlatılmasıdır. Genellikle tamlamalar yoluyla yapılır. Bazen de ad aktarması, deyim aktarması veya istiare yoluyla da yapılabilir.

Bu roman beyaz perdeye uyarlanmış. (Sinema) Herkesin vatan şairini okuması gerekir. (Namik Kemal)
Kara kıtada her yerde hüznün hakimdi. (Afrika) Kızıl gezegende yeni keşifler yapılacak. (Mars)
Yavru vatanda bağımsızlık yürüyüşleri devam ediyor. (Kıbrıs)

6-Güzel Adlandırma: Kimi varlıkların veya durumların adının söylenmesi insanlarda korku uyandırır ya da onların uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu durumda varlık ya da kavram daha güzel çağrışımlar uyandıracak başka sözcüklerle adlandırılır.

Mahallenin son çınarı son yolculuğuna uğurlandı. Yaşlı yerine çınar; ölmek yerine son yolculuk ifadeleri kullanılmıştır.

Zavallı iyi saatte olsunlara uğramış. Bu söz cin, peri gibi varlıklar için kullanılmıştır.
Amcası ince hastalığa yakalanmış. Kanseri, verem yerine kullanılmıştır.

7-Genel ve Özel Anlam: Genel anlamlı kelimeler birden fazla kelimeyi bünyesinde bulunduran, birden çok türü kapsayan kelimelerdir. Özel anlamlı kelimeler ise daha dar bir anlamı, kesin ve net olarak anlatır. Anlam özelleştikçe kesinlik de artar.

Varlık- canlı -insan -Ahmet : **Genelden özele**
Metin-paragraf-cümle-kelime-hece-harf : **Özelden genele**